

Eski eser kaçakçılığı ve önleme çâreleri

YURDU-MUZDA antika ticareti Milli Eğitim Bakanlığundan alınacak ruhsatname ile yapılabilir. Yeni halen yürürlükte olan ve birçoklarının tetkik etmiş oldukları ve fakat aslında pek ileri bir görüşle hazırlanmış olan «Asari Atika Nizamnamesi» memleketimizin şartlarını dikkate alarak antika ticaretini tamamen yasaklamış ancak ruhsatnameye bağlayarak disiplin altına almak gayesi gütmüştür.

Ayrıca eski eser bulanlara ikramiye verilmesi de öngörülmüştür. Böylece eski eser bulanların müzelerden ikramiye almak ama cıyle, bunları tahrir etmeden müzelerle getirmeleri temin edilmiş istenmiştir. Şu halde normal ölçüler içinde yürüdüğü takdirde nizamname hem eski eser tahrifatını önlemekte hem de tesadüfi buluntuların müzelerle girmesine imkân vermektedir. Fakat eski eserlere karşı istek o kadar fazılaşmaktadır ki bu istek sonucu hem eserlerin fiyatı pek fazla artmakta hem de normal şekilde ele geçerek antika piyasasına sürülen eserler kâfi gelmemektedir.

YASAĞA RAĞMEN

Bunun sonucu olarak da insanlık tarihi bakımından antik kalıntılar yasağa rağmen, hiç bir ilmi tetkik ve kayıt yapılmaksızın tahrir edilmekte ele geçen eserler antika piyasasına sürülmektedir. Bir eski eser, bulunduğ yerde kendisi ile beraber bulunan diğer eserlerle birlikte ilmi bakımdan önem taşıyor, bulunduğ yerden kaçakçılar eliyle çıkarılan eser bir koleksiyonu zenginleştirme bile ilmi değerin çoğunu yitirmiş bir biblo durumuna düşmektedir. Ayrıca bunları kazan kişiler buluntu yerlerini hiç bir zaman doğru olarak söylememektedirler bu da ayrı bir kayıp teşkil etmekte ve ilmi bakımdan zorluk doğurmaktadır. Bu sebeple kaçakçılık ve tahrifat mutlaka durdurulmalıdır.

NASIL TEDBİR

Normal şekilde ele geçen eserler her zaman az olmuş, bunun yanı sıra çok para getiren bu eserlerin ele geçirilmesi için yapılan gizli kazılar ve kaçakçılık müzeciliğin başlangıcından beri devam edegelmiştir. Bu sebeplerle ki memleketimizden kaçırılan eski eserler batı müzelerinin doldurmakta, bu olaylar eskidenberi devam etmekle beraber son yıllarda gözümüze fazla çarpmaların sebebi, dünyada bu eserlere karşı isteğin fazılaşması sonucu tahrifatın artması onunla birlikte önleme gayretlerinin çoğalmasındır. Ayrıca memleketimizde eski eserlerle uğraşanlar ve basın yabancı ülkelere kaçırılan eserleri orada da takip hususunda eskisine nazaran daha fazla bilgi ve alâka sahibidir.

Bu bir gerçek olmakla beraber kaçakçılığın önlenmesi yolunda daha programlı ve azimli hareket etmek gerektiğini de söylemeliyiz. Son zamanlarda antika ticareti ile ilgili olarak gösterilen resmi faaliyetlerin has tahrifat esas sebebinin ortadan kaldırarak tedbirler olmadığımı, sadece bir bakıma görüntüsünü maskeleyerek neticesi verebileceğini, dolayısıyla ticaretin gizli olarak devam etmekte olduğunu bilinmesi gerekir. Bu hal de simdiki şartlar altında müzelerimiz için zararlıdır, zira bu şartlar altında müzelerin hiç bir önemli eseri görmesi ve alması imkânı kalmamaktadır.

Antika kaçakçılığının önlenmesi çok taraflı nazik bir meseledir ve sert tedbirlerle kısa yoldan netice alınamaz nihai halli bütün dünya milletlerinin kültür seviyesinin yükselmesine, tarih ve eski eser şuurunun cemiyetin bütün kademelerine kadar inmesine bağlıdır. Bu kaçakçılık ve tahrifat vakaları yalnız memleketimizde değil bütün eski dünya ülkelerinde ve Orta Amerikada da görülmektedir.

Karşılığı ölümlü cezası olan uyuşturucu madde kaçakçılığı sürüp gittiğine göre onunla aynı derecede menfaat sağlayan ve cezası hemen hemen hiç mesabesinde olan eski eser kaçakçılığının tamamen önlenmesi beklenmemelidir. Diğer taraftan bu eserler yeniden yapılmadıkları için fiyatları hiç bir zaman düşmemekte devamlı artış kaydetmektedir. Tanınmış antikacılar sattıkları bir eseri bir yıl sonra aynı fiata almayı taahhüt ederler. Yani eski esere yapılan yatırım kaybetme tehlikesi olmayan en garantili bir yatırımdır.

Bu duruma göre bu kaçakçılık ve tahrifatı önlemek için, Uluslararası anlaşmalar yolu ile, büyük kayba yol açan bu ticaretin dış piyasasını kapatmak çaresine baş vurulabilir, fakat bu defa kendilerinin eski eser bulumayan memleketlerin bu yolda müs bet davranmalarını temin etmek kolay değildir. Fakat bu yolda «UNESCO» kanalı ile veya başka bir yoldan tedbir almasına acele ihtiyaç vardır ve uluslar-

«Antika kaçakçılığının önlenmesi çok taraflı nazik bir meseledir. Ve sert tedbirlerle kısa yoldan netice alınamaz, nihai halli bütün dünya milletlerinin kültür seviyesinin yükselmesine, tarih ve eski eser şuurunun cemiyetin bütün kademelerine kadar inmesine bağlıdır.»

Dr. Nezih FIRATLI

arası ilim kurullarının böyle bir hareketi desteklemeleri ve dünya kamu oyunu uyarmaları gerekir.

YAPILMASI GEREKEN

Yurdumuz bakımından, tahrifat ve kaçakçılığı önleyecek bu uluslararası tedbirler dışında şu tedbirlerin alınması yararlı olur kanısındayız.

1 En başta tahrifatı önleyecek ve kontrolü sağlayacak teşkilât olarak müzeler ağıının sıklaştırılması düşünülmelidir. Bu yolda bilhassa son yıllarda Milli Eğitim Bakanlığınca gösterilen gayret gerçekten öğülmeye layıktır. Kısa bir süre içinde bir çok yeni müzeler açılmış ve bu müzeler eskileriyle mukayese edilemeyecek kadar uyanık ve bilgili genç elemanların tayini imkânı olmuştur. Bu Türkiye'nin yapacağı en yerinde harekettir. Bu hareket sonucu açılan müzelerden meselâ tahrifat hareketlerinin merkezlerinden biri olan Burdurda açılan müze bir iki yıl içinde tamamiyle eser ile dolmuştur. Bu eserler bu müze açılmasaydı ya yurt dışına kaçmış olacak veya tahrir edilmiş bulunacak idi.

2 Memleketimizden eski eser sahaları tahrir edilerek kaçırılmış olan eserleri alan yabancı müze ve benzeri müesseselerin mensuplarına Türkiye'de kazı yapma ve müzelerde çalışma müsaadesi vermemek, verilmiş olanları geri almak, bu gibi hareketlere karışmış olan yabancı ilim adamlarının Türkiye'de çalışmalarına müsaade etmemek. Böylece bu gibi kimseleri bir bakıma kendi vatandaşlarını uyurmayla mecbur etmiş oluruz.

Bu bakımdan meşhur «DORAK» hazinesinin kaçırılışı dolayısıyla gösterilen uyanıklık ve yapılan icraat Türkiye'de çalışan yabancı arkeolojik misyonlara mensup olanların bu gibi hareketlere karışmama, Türkiye nizamlarına riayet etmede dikkatli olmaları bakımından çok etkili olmuştur.

3 Uluslararası tedbirlerden faydalanmak ve türlü müsbet tedbirler alınması yolunda çaba göstermek. Kaçırıldığı tesbit edilen eserleri Interpol yolu ile takip ederek memleketimize dönmelerini sağlamak. Bu bakımdan Uluslararası Müzeler Konseyince bazı çalışmalar yapıldığı bu teşkilâtın yayınlarından anlaşılmalıdır.

4 Türkiye'de antik sahaları tahrir ederek eser toplayan ve kaçırılanlara çok ağır cezalar koymak. Müzelerle getirilecek tesadüfi buluntuları da bu günün ölçülerine göre yeterli derecede mükâfatlandırmak ve «Müzeler giden eserlere az para verilir» veya «Orada ziyet görürsün» şeklinde halk efkârına sinmiş olan kanaati silme çârelerine baş vurmak.

Bütün bunların dışında alınacak en müessir tedbir eski eser ticaretini yasaklayarak bulunan eserleri tamamen devlet müzelerine mal etmek olabilir. Bu usul bir çok ülkede tatbik edilmektedir.

Şurasını belirtmek gerekir ki, geçmiş yıllarda da Türkiye'den kaçırılan eserler hakkında alınan tedbirler ve gösterilen çaba tesirli olmuştur. Bunların ilki ve en meşhuru Schliemann'ın Trova hazinesini kaçırması hâdisesidir. Herkesin bildiği gibi bu kaçırma hâdisesi üzerine, bir yabancı olan o zamanki Müze Müdürü Dr. Dethier, Schliemann aleyhine Atina mahkemesine dâvâ açarak dâvâyı kazanma durumuna geldiği halde bazı siyasi tesirler sonucu kendisine İstanbul'dan tazminat olarak dâvâdan vazgeçmesi yolunda emir verilmiş o da tazminat olarak İstanbul'a dönmüştür. Bu hâdisi Türkiye'de eski eser kaçakçılığına karşı şuurlu bir hareketin başlangıcını göstermesi bakımından önem taşır.

Bu sebeple yurdumuzdan kaçırıldığını tesbit ettiğimiz eserler üzerinde durmak ve bunların iadeleri için gereken çabayı göstermek ve oldu bitti olarak kabul etmemek lâzımdır.

KAÇIRILANLAR

Bu vesile ile son zamanlarda kaçırılan bazı önemli eserlerden bir kaçını şöylece sıralayabiliriz.

● DORAK HAZINESİ: Hâlen nerede olduğu bilinmediğinden bu eserlerin Türkiye'ye geri alınması için bir hareket yapılamamıştır. Apolyont gölü civarında bulunduğu bildirilen bu eserler hakkında çok yayın yapıldığından burada tekrar yazırlarında durmuyoruz.

● HACILAR ESERLERİ: Burdur yakınında Hacılar köyünde keşfedildikleri için «Hacılar» ismi ile anılan Anadolu'nun en eski kültürüne ait çok renkli çanak - çömlek bütün dünya müzelerine yayılmış haldedir. Bu eserleri gizlice kazıp satan Hacılar köylüleri bu ticaretin getirdiği gayri meşrû kâr ile

zengin olmuşlardır. Eserler Oxford'da, Berlin'de daha başka yerlerde görülmüştür. Avrupa'da yayınlanan satış kataloglarında sık sık rastlanılmaktadır.

● DÜĞER PİŞMİŞ TOPRAK ESERLERİ: Hacılarda eski eser satışının ve bu yoldan para kazanmanın tadını alan köylüler bu defa Hacılardan pek uzak olmayan Düğür köyü yakın-

daki bir tepede pek mühim bir Frig tapınağına ait oldukları anlaşılan pismiş toprak boyalı ve kabartmalı levhaları bularak, antika kaçakçılarına satmaya başlamışlardır. Başlangıçta her bir levha 50 lira üzerinden muamele gördüğü halde kısa zamanda kıymetleri anlaşılarak her bir levha bin, ikibin hatta onsekizbin liraya satılmağa başlanmıştır. Bunun üzerine mevcud sür'atle tükenen bu levhaları ele geçiren köylüler bunları kırarak parçalar halinde satmağa başlamışlar, böylece «perakende» satarak daha çok para elde etme yolunu aramışlardır. Bu levhalardan iki tanesi meşhur antika kaçakçısı Amerikalı mâceraperest, bir ara arkeoloji de tahsil etmiş olan Robert Emanuel Hecht tarafından, bir sikke definesi ile beraber kaçırılarak yakalanmış ve eserler müsadere edilerek İstanbul Müzesine konulmuştur. Kaçakçı, bunları müzeye hediye etmek gayesi ile aldığı bildirerek ve kendisini bir turist gibi göstererek, turizmi yanlış anlayan makamların zaafından faydalanıp cezadan kurtulma yolu bulmuştur. Buna rağmen ondan müsadere edilen eserler «Hecht Definesi» ismi altında arkeoloji yayınlarına geçmiş bulunmaktadır. Bu pismiş toprak eserlerle Amerika'da, İsviç'e, İngiltere'de, Berlin'de rastlanırsa, haklarında çeşitli yayınlar yapılmıştır.

● TROYA ALTIN VE GÜMÜŞ ESERLERİ: Trova çevresinde tahrir edilen bir mezardan bulunan bu eserler Philadelph'da University Museum'a götürülmüşlerdir. Bu eserler, Schliemann tarafından Trova'dan kaçırılan eserlerin ayırdır. Bunlara âdetâ ikinci bir «Trova Hazinesi» demek mümkündür. Büttün Batı Anadolu'yu, bu arada Trova çevresini de tahrir eden ve İzmir'de yerleşmiş bulunan antika kaçakçıları tarafından bir çok başka eserlerle birlikte kaçırılan eserler arasında mermer portreler, tarih öncesine ait gümüş kaplar mevcuttur.

● DÜZCE CİVARINDA BULUNAN ÇİNI İKONLAR: Dünyada hemen hemen benzeri olmayan çini levhalar halindeki bu Bizans ikonları 1958-1959 yıllarında bulunmuş, Fransa'da Louvre Müzesi ile Amerika'da Baltimore şehrinde Walters Art Gallery tarafından satın alınmışlardır. Daha sonra bu müzeler ilgilileri tarafından bu eserler Türkiye menşesi gösterilerek yayınlanmışlardır. Kaçakçıların arastandaki anlaşmazlık dolayısıyla işin çok sonra polise intikali neticesi bu ikonlardan ancak bir küçük parça İstanbul Müzesine girebilmiştir.

● HOROZTEPE ESERLERİ: Erbaa yakınında Horoztepe'de bakır çığına ait önemli bir mezarlık bulunarak köylülere tahrir edilmiş ve eserlerden büyük bir kısmı yurt dışına kaçırılmıştır. Bunlar, muhtelif Amerika ve Avrupa müzelerine dağılmış haldedir. Bunları hariteoloji müzelerinde izleyen Türk arkeologları tarafından, haklarında yayın yapılmıştır. Horoztepe'de daha sonra Prof. Tahsin Özgüç ile Mahmut Akok tarafından yapılan kazıda bulunan eserler müzelerimize girmiş ve Horoztepe hakkındaki gerekli ilmi bilgiyi elde etmek mümkün olmuştur.

● ERDEK CİVARINDA BULUNAN ARKAİK KADIN BAŞI: Bu eserin son yıllarda turistik bir merkez haline gelen Erdek yakınındaki Kyzikos şehri kalıntısında bulunarak kaçırıldığı anlaşılmaktadır. Bu başı yayınlayan yabancı meslekdaş, eserin nerede olduğunu söylemekten kaçındığı için bu yolda resmi bir teşebbüse geçilememiştir.

● GLINDIRE ESERLERİ: Glindire, Silifke yakınında deniz kıyısında bir köydür, eski adı Celen-dire olan bu harabe yerinde sahil yolu yapılırken şehrin eski mezarlığı tahrir edilmiş, bu suretle ele geçen eserler antika piyasasına dağıldıktan başka köylüler aynı sahayı kazarak eser çıkarmaya devam etmişlerdir. Bu mezarlık hemen hemen tamamen kazılmış, eserler dağılmıştır. Avrupa satış kataloglarında bunlara rastlanıyor. Sayın Hüseyin Kocabaş'ın bir kısmını toplaması neticesi büsbütün yurt dışına gitmeleri önlenemilmiş ve böylece birkaç parçası yurttan kalmıştı.

● ANTAKYA'DA BULUNAN MERMER İKONLAR: Amerika'da Cleveland Müzesine son iki yıl içinde giren bu ikonlar, Bizans sanatının en önemli eserlerindendir. Haklarında yakında etraflı yayın yapılacağı bildirilmektedir.

Bu listeyi daha çok uzatmak mümkündür. Bu listeye Van çevresinde bulunan Bronz eserler, Konya Karapınar Höyüğü eserleri, Merzifon Oymağaç Höyüğü eserleri, Büyükkemecce Definesi v.s.s., girebilir. Fakat bu kadarının bu tahrifat hakkında kâfi fikir vereceğini sanıyorum.